

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

LEGAL REGULATION OF LEGAL ENTITIES REORGANIZATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Пстухов А.Ю., к.ю.н.,

старший викладач кафедри економіки та підприємництва імені професора І.М. Брюховецького

Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів правового регулювання реорганізації юридичних осіб в Україні та визначенню шляхів їх вирішення. Актуальність дослідження посилюється прийняттям Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року, який передбачає примусову реорганізацію всіх суб'єктів комерційного та некомерційного секторів у господарські товариства. В умовах воєнного стану такі зміни можуть призвести до дестабілізації соціально-економічної системи. Автором проаналізовано відсутність єдиного підходу в правовій доктрині щодо трактування реорганізації як правового феномену, що створює правову невизначеність у практичній діяльності.

Основними проблемами визначено: відсутність законодавчого визначення поняття «реорганізація» в Цивільному кодексі України; суперечливість нормативного регулювання в різних законодавчих актах; недосконалість механізмів оскарження процедур реорганізації; прогалини в захисті прав кредиторів та учасників юридичних осіб.

Досліджено зарубіжний досвід правового регулювання реорганізації, зокрема законодавство ЄС, Німеччини, Польщі, Чехії та інших європейських країн. Проаналізовано судову практику України щодо оспорування реорганізації та визначено недоліки існуючих підходів до захисту прав заінтересованих осіб.

Автором запропоновано комплекс заходів для вдосконалення правового регулювання: прийняття спеціального закону про реорганізацію корпоративних юридичних осіб; уніфікація понятійного апарату; встановлення чітких підстав для визнання процедури реорганізації недійсною; запровадження шестимісячного строку позовної давності для оскарження рішень про реорганізацію; гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами.

Дослідження має особливе практичне значення в контексті євроінтеграційних процесів України та необхідності адаптації національного корпоративного права до стандартів ЄС. Правова невизначеність щодо оскарження реорганізації створює значні ризики для майнових інтересів учасників, акціонерів, кредиторів та інвесторів, погіршує інвестиційний клімат та сприяє відтоку капіталу.

Ключові слова: реорганізація юридичних осіб, правонаступництво, оскарження реорганізації, підприємницьке право, реорганізація.

The article is devoted to the study of problematic aspects of legal regulation of legal entities reorganization in Ukraine and determination of ways to solve them. The relevance of the research is intensified by the adoption of the Law of Ukraine "On Peculiarities of Regulation of Legal Entities of Certain Organizational and Legal Forms in the Transitional Period and Associations of Legal Entities" dated January 9, 2025, which provides for mandatory reorganization of all commercial and non-commercial sector entities into business companies. Under martial law conditions, such changes may lead to destabilization of the socio-economic system. The author analyzed the absence of a unified approach in legal doctrine regarding the interpretation of reorganization as a legal phenomenon, which creates legal uncertainty in practical activities.

The main problems identified are: the absence of a legislative definition of "reorganization" in the Civil Code of Ukraine; contradictory normative regulation in various legislative acts; imperfection of mechanisms for appealing reorganization procedures; gaps in protecting the rights of creditors and participants of legal entities.

The foreign experience of legal regulation of reorganization has been studied, particularly the legislation of the EU, Germany, Poland, Czech Republic and other European countries. Ukraine's judicial practice regarding reorganization disputes has been analyzed and shortcomings of existing approaches to protecting the rights of interested parties have been identified.

The author proposed a set of measures to improve legal regulation: adoption of a special law on reorganization of corporate legal entities; unification of conceptual framework; establishment of clear grounds for recognizing reorganization procedures as invalid; introduction of a six-month statute of limitations for appealing reorganization decisions; harmonization of Ukrainian legislation with European standards.

The research has particular practical significance in the context of Ukraine's European integration processes and the need to adapt national corporate law to EU standards. Legal uncertainty regarding reorganization appeals creates significant risks for property interests of participants, shareholders, creditors and investors, worsens the investment climate and contributes to capital outflow.

Key words: reorganization of legal entities, legal succession, reorganization appeals, corporate law, reorganization.

У сучасних умовах глобальної інтеграції капіталу юридичні особи відіграють ключову роль у цивільно-правових відносинах, а чітке нормативне регулювання їхнього статусу та діяльності є запорукою стабільності цивільного обігу. Розвиток економічних відносин, ускладнення соціальної структури суспільства та еволюція громадської свідомості визначають не лише появу права, а й формування інституту юридичної особи. Різноманітні теорії пояснюють цю конструкцію, але її складність зумовлює паралельне існування кількох підходів. Серед ключових ознак юридичної особи виділяється майнова відокремленість, що робить її самостійним суб'єктом цивільних відносин. Тому пріоритетом законодавця повинно бути детальне регламентування змін у майновому становищі юридичної особи під час реорганізації, аби забезпечити ефективний

перерозподіл ресурсів і посилити економічну стабільність держави загалом. Обмеження вивчення реорганізації лише рамками інституту правонаступництва, створення чи припинення юридичних осіб не дозволяє повною мірою розкрити її потенціал.

У правовій доктрині панує відсутність єдиного трактування реорганізації як правового феномену. Деякі дослідники трактують її як засіб припинення юридичної особи, інші – як механізм виникнення та (або) припинення таких осіб, або як спеціальний порядок передачі прав і обов'язків, чи як різновид універсального правонаступництва. Є й акцент на процесуальному аспекті: реорганізацію розглядають як процес, склад юридичних фактів чи правовий засіб, а подекуди пропонують взагалі уникати її визначення. Більшість джерел уникає чіткого окреслення

терміна, наприклад, замінюючи його на «припинення юридичних осіб із правонаступництвом», що охоплює передачу єдиного майнового комплексу від правопередників до правонаступників, з припиненням старих і утворенням нових суб'єктів. Однак традиційне розуміння реорганізації як правонаступництва чи форми припинення не завжди відповідає практичним потребам, особливо щодо захисту прав кредиторів і працівників, які звільняються в процесі трансформації [1, с. 43].

Чинне законодавство України не містить єдиного визначення реорганізації, що створює правову невизначеність, попри її використання в численних нормативних актах. У Цивільному кодексі України (ч. 1 ст. 104) [2] реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, перетворення) називають формою припинення юридичної особи, з переходом прав, обов'язків і майна до правонаступників. Аналогічно, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (ст. 13) [3] передбачає реєстрацію припинення з вказівкою форми реорганізації. Для громадських об'єднань (ч. 1 ст. 25 Закону України «Про громадські об'єднання») [4], політичних партій (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про політичні партії в Україні») [5] та профспілок (ч. 1 ст. 18 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності») [6] реорганізація також є способом припинення. Водночас у інших актах, як-от Законі України «Про акціонерні товариства» (ч. 3 ст. 3, ч. 7 ст. 106) [7], її визнають засобом створення акціонерних товариств через злиття, поділ, виділ чи перетворення. У Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ч. 3–4 ст. 11) [8] згадується реєстрація статуту товариства, створеного в результаті реорганізації. Господарський кодекс України (ч. 2 ст. 56) [9] дозволяє утворення суб'єктів господарювання через примусовий поділ чи виділ за рішенням антимонопольних органів, але на сьогодні втратив чинність.

Реєстраційні процедури, визначені ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [3], ілюструють комбінований характер реорганізації: при виділі реєструють новоутворених осіб та зміни в правопередника; при злитті – нову особу та припинення старих; при перетворенні – припинення та створення; при поділі – новоутворених і припинення; при приєднанні – припинення приєднаних та зміни в основній. Це поєднання створення й припинення без чіткого розмежування посилює неоднозначність. У доктрині пропонують відмежовувати «створення» від «заснування» та «припинення» від «ліквідації», розглядати реорганізацію як процедуру з передачею майна, прав і обов'язків у порядку правонаступництва, або як правовий інструмент для вирішення економічних завдань, таких як збереження суб'єкта, зміцнення ринкових позицій чи зниження витрат [10, с. 22; 11, с. 213]. Сучасні дослідження акцентують на зменшенні уваги до сутності реорганізації та її форм, що нехтує відсутністю чітких відповідей у законодавстві, судовій практиці та науці.

Відсутність терміна «реорганізація» в Цивільному кодексі пояснюють тим, що не всі її форми (наприклад, виділ) призводять до припинення юридичної особи, а в багатьох країнах реорганізацію розуміють як будь-які суттєві зміни без зв'язку з припиненням. правонаступництво при реорганізації передає всі права, обов'язки та майно від припиняючої особи до наступників (ч. 1 ст. 104 ЦК України) [2], на відміну від ліквідації, де права припиняються, а майно розподіляється між учасниками. Більшість фахівців визнають, що реорганізація охоплює як припинення, так і створення юридичних осіб. Пропоновані визначення часто обмежуються одним наслідком (припиненням, створенням чи правонаступництвом), ігноруючи комплексність, або пояснюють як процес чи склад юри-

дичних фактів, що не розкриває специфіку. Наприклад, при виділі немає універсального правонаступника, а при перетворенні – взагалі. Це зумовлює потребу в переосмисленні інституту та змінах до законодавства, аби врахувати правонаступництво як обов'язковий елемент у будь-якій формі реорганізації.

Реорганізація зачіпає інтереси кредиторів, учасників (крім установ) та системи управління, формуючи нові органи в новоутворених суб'єктах. Дискусія щодо термінології включає альтернативи на кшталт «припинення правонаступництвом» чи «припинення шляхом реорганізації». Деякі науковці обґрунтовують доцільність терміна «реорганізація» для економічній нормативного матеріалу та відповідності традиціям, а його відсутність у ЦК створює невизначеність. Інші радять відмовитися від нього, посилаючись на намір розробників ЦК деталізувати окремі форми (злиття, приєднання тощо) та архаїчність терміна з радянського спадку [12, с. 116–117]. Без законодавчого тлумачення виникає правова нестабільність, оскільки норми та доктрина не узгоджені щодо сутності, форм і видів реорганізації.

Сутність реорганізації полягає в істотній зміні юридичної особистості, що може бути нормативно врегульоване двома шляхами. Перший – як будь-яка суттєва зміна елементів юридичної особистості, незалежно від впливу на кредиторів чи бенефіціарів, але це робить інститут декларативним без регулятивної сили, перетворюючи на узагальнення організаційних змін без правових наслідків. Другий – як така зміна, що зачіпає права кредиторів та (або) учасників, з обов'язковим застосуванням компенсаційних механізмів для виникнення, зміни чи припинення правовідносин. Це дозволяє зберегти баланс інтересів і забезпечити стабільність цивільного обігу.

Реорганізація юридичної особи являє собою особливий інструмент трансформації, що реалізується через комплексний юридичний склад, спрямований на економічний зиск чи адаптацію до норм закону, з результатом у вигляді припинення та (або) появи нової (нових) юридичної особи з переходом майна (його частини) в порядку правонаступництва. Неправильним є спрощене отождествлення її з формою лише створення чи припинення, оскільки законодавство для окремих видів фіксує різні акценти (припинення чи створення), але феномен потребує цілісного аналізу. У такому підході один аспект конструкції вказує на створення, інший – на припинення, що відбувається в рамках процедури однієї організації, як-от при поділі [13].

Українське законодавство не містить прямих положень, які б регулювали можливість оскарження реорганізації як після її завершення, так і під час проведення, наприклад, через порушення окремих стадій. Ця прогалина в правовому полі, а також брак наукових напрацювань з цього напрямку, робить будь-яку реорганізацію в Україні потенційно вразливою до визнання незаконною, що створює значні ризики для майнових інтересів учасників, акціонерів, кредиторів та інвесторів. У підсумку це погіршує інвестиційний клімат, сприяє відтоку капіталу та ускладнює фінансування інновацій.

Оспорювання реорганізації являє собою динамічний процес у правовідносинах, пов'язаних з реорганізацією, де виникає конфлікт щодо законності процедури. Зовнішні елементи тут включають процесуальні дії, такі як апеляція чи анулювання, тоді як сутнісний зміст полягає у визнанні самої процедури недійсною. Серед підстав для визнання процедури реорганізації господарських товариств недійсною виділяють: визнання недійсним рішення загальних зборів учасників чи акціонерів про реорганізацію; визнання недійсним договору про злиття, приєднання, поділ, виділ чи перетворення; визнання недійсними відомостей у передавальному акті чи розподільчому балансі щодо передачі чи розподілу прав, обов'язків та майна; визнання недійсними актів державних органів, залучених до про-

цесу, наприклад, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку чи органів реєстрації юридичних осіб.

Поточне українське законодавство, зокрема Закон України «Про акціонерні товариства» [7] від 2022 року, не містить спеціальних норм щодо визнання процедури реорганізації акціонерних товариств недійсною, обмежуючись положеннями про оскарження рішень загальних зборів (ст. 61). Для окремих форм реорганізації встановлено строки для подання позову про скасування: злиття (ч. 12 ст. 117), приєднання (ч. 12 ст. 119), поділ (ч. 11 ст. 125), виділ (ч. 11 ст. 127), з обмеженням у шість місяців від завершення процедури. Щодо перетворення така можливість не передбачена чітко, окрім регулювання Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (ч. 2 ст. 134). Для гармонізації з іншими формами доцільно доповнити ст. 133 новою частиною: «Позов про скасування перетворення акціонерного товариства може бути подано не пізніше ніж через шість місяців з дати завершення процедури перетворення». Цей шестимісячний строк позовної давності запроваджено у 2022 році для наближення до стандартів ЄС, де Директива 2017/1132 дозволяє оскаржити злиття чи поділ протягом шести місяців від набрання чинності [14].

Терміни «оскарження» та «скасування» у законодавстві трактуються по-різному: «скасування» – визнання чогось недійсним чи незаконним, анулювання; «оскарження» – подання скарги до вищої інстанції проти рішення чи дій. Оскарження акцентує на процедурі заперечення, тоді як скасування – на результаті. Для ефективного захисту прав учасників чи кредиторів предметом позову має бути не оскарження чи скасування, а визнання недійсним рішення зборів чи процедури реорганізації.

Актуальність проблеми значно посилюється прийняттям Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року (набрання чинності 28.02.2025), який передбачає примусову реорганізацію в господарські товариства для всіх суб'єктів комерційного та некомерційного секторів. У воєнний час це може призвести до дестабілізації соціально-економічної системи. Відсутність норм про підстави недійсності не виключає спорів, але судова практика демонструє неоднозначність через правовий вакуум. Оспорування вимагає балансу приватних та публічних інтересів, підпорядкування економічному правопорядку та врахування ефективності захисту.

У постанові Верховного Суду від 20.07.2022 у справі № 806/5244/15 [15] наголошено, що спосіб захисту має бути ефективним, відповідати порушенню та поновлювати права, або забезпечувати відшкодування. Вимога про скасування реєстраційних дій щодо реорганізації визнана неефективною, оскільки не захищала інтересів іпотекодержателя та порушувала права третіх осіб, не залучених до справи. Судовий захист повинен бути повним і економічним, уникаючи додаткових позовів. Задоволення таких вимог не відновлює майнові права кредитора, а потребує подальших дій, що суперечить принципам ефективного судового захисту.

Зарубіжний досвід, зокрема § 28 Закону Німеччини про реорганізацію, демонструє більш досконалий підхід, розрізняючи позови про недійсність рішень зборів та процедури реорганізації, надаючи приєднуючим компаніям право оскаржити рішення про передачу активів. Це забезпечує стабільність та передбачуваність для суб'єктів, кредиторів і договірних відносин. Аналіз законодавства ЄС та Німеччини свідчить про необхідність запровадження спеціальних норм щодо оскарження реорганізації в окремому законі для корпоративних юридичних осіб.

Для комплексного вирішення існуючих проблем доцільно розробити спеціальний закон про реорганізацію корпоративних юридичних осіб, де закріпити: право учас-

ника (чи іншої особи за законом) на позов про визнання недійсним рішення загальних зборів про реорганізацію; шестимісячний строк позовної давності для таких вимог; підстави недійсності, як-от порушення кворуму, компетенції чи форми рішення. Це наблизить українське право до норм ЄС і Німеччини, значно зменшить правові ризики та посилить інвестиційну привабливість держави. Реорганізація юридичних осіб корпоративного типу слугує ефективним інструментом для суб'єктів господарювання з метою досягнення економічних завдань, підвищення ринкової привабливості та конкурентоспроможності, що досягається виключно за умови суворого дотримання законодавчих вимог на всіх етапах процесу [16].

У європейських країнах регулювання різноманітне. У Польщі – Кодекс торговельних товариств (розділ IV), де злиття та приєднання для всіх видів, крім неплатоспроможних чи ліквідованих, але поділ і виділ обмежені для непогашеного капіталу. У Чехії – змішаний підхід: Цивільний кодекс з загальними нормами та спеціальний закон про реорганізацію торгових товариств і кооперативів, з особливостями для форм. В Австрії – Цивільний кодекс (глави про правонаступництво та реорганізацію), плюс закони про поділ і реорганізацію. В Естонії – Цивільний та Комерційний кодекси з главами про злиття, поділ, перетворення для товариств. У Швейцарії Федеральний закон про злиття визначає сумісні форми, як-от корпорації з АТ, ТОВ, кооперативами, з приєднанням партнерств. У Молдові – Цивільний кодекс з параграфом про реорганізацію (об'єднання, дроблення, перетворення) плюс спеціальні закони.

В ЄС регулювання – через вторинне право: директиви, рекомендації, регламенти, рішення. Регламенти мають пряму дію для наднаціональних суб'єктів. Директиви – для гармонізації, обов'язкові для імплементації в національне право. Європейське право виділяє три способи: злиття, поділ, перетворення з підвидами, тоді як українське – п'ять, груповані як об'єднання (злиття, приєднання), дроблення (поділ, виділ), перетворення. Аналіз зарубіжного законодавства показує підходи: кодифіковані акти; Цивільний кодекс плюс спеціальні закони для форм; різні кодекси (цивільний, господарський, комерційний) плюс спеціальні; спеціальний закон про реорганізацію з процедурами та формами.

Для ефективного регулювання в Україні необхідно уніфікувати поняття реорганізації на законодавчому рівні. Потрібно вдосконалити процедури, гармонізувати з європейськими стандартами ЄС, ухвалити спеціальний закон про реорганізацію з процедурами залежно від форми та організаційно-правової форми юридичної особи [17].

У підсумку слід зазначити, що проведене дослідження виявило критичні прогалини в українському законодавстві щодо правового регулювання реорганізації юридичних осіб, зокрема відсутність єдиного визначення поняття «реорганізація» та механізмів оскарження таких процедур. Актуальність проблеми загострюється прийняттям нового закону від 9 січня 2025 року, який передбачає примусову реорганізацію всіх суб'єктів у господарські товариства в умовах воєнного стану. Аналіз зарубіжного досвіду, особливо законодавства ЄС та Німеччини, демонструє необхідність створення спеціальних норм для захисту прав учасників, кредиторів та інвесторів. Судова практика України підтверджує неефективність існуючих способів захисту через правовий вакуум у регулюванні оскарження реорганізації. Для вирішення проблем пропонуємо прийняти спеціальний закон про реорганізацію корпоративних юридичних осіб з чіткими підставами недійсності та шестимісячним строком позовної давності. Впровадження запропонованих змін сприятиме гармонізації українського права з європейськими стандартами та покращенню інвестиційного клімату в державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жеков Д. В. Поняття реорганізації юридичної особи: законодавчий та доктринальний підходи. *Часопис цивілістики*. 2014. № 17. С. 41–45.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. ст. 356.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31-32. ст. 263.
4. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. ст. 1.
5. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. ст. 118.
6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. ст. 397.
7. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 68. Ст. 4066.
8. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. ст. 69.
9. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. № 19-20. № 21-22. ст.144 (втрата чинності від 28.08.2025).
10. Шевченко Н. І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств: монографія. Київ : Ліра-К, 2014. 216 с.
11. Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212–218.
12. Хоменко В. О. Припинення господарських товариств у цивільному праві України : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.
13. Ступак Т.С. Реорганізація юридичної особи: сутність і розуміння форми її прояву (створення чи припинення). *Вісник ХНУВС*. 2024. № 2 (105). С. 62-73.
14. Директива ЄС № 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) від 14 червня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-17#Text
15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 липня 2022 р., судова справа № 806/5244/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105637710>
16. Щербакова Н.В. Теоретико-прикладні аспекти оспорування реорганізації юридичних осіб корпоративного типу. *Академічні візії*. 2025. № 41.
17. Зелінський О.І. Правове регулювання реорганізації юридичних осіб: національний та європейський виміри. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С.144–147.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
 Дата публікації: 29.10.2025